

EL PROYECTO DE RECERCA <<CAMBIOS Y CONTINUIDADES EN EDUCACIÓN A TRAVÉS DE LA IMAGEN>>. LA IMATGE COM A EINA DOCUMENTAL.

Catalina Aguiló, Francesca Comas, Maria-Josep Mulet

Universitat de les Illes Balears

1. Introducció

Presentació dels objectius, línees d'actuació, metodologia i primers resultats del projecte de recerca: *Cambios y continuidades en educación a través de la imagen: una mirada distinta sobre el proceso de renovación educativa. El caso de las Baleares (1900-1939)*.¹

La intenció de la recerca és el treball qualitatiu de la imatge fotogràfica com a eina d'anàlisi historiogràfica de l'educació. Es tracta de reflexionar sobre de quina manera el mitjà fotogràfic és susceptible d'ésser emprat com a instrument de feina en tant que font documental i no com a il·lustració simple que acompanya – ornamenta– un discurs teòric. Això ha implicat dos aspectes fonamentals: d'una banda, la localització d'arxius en imatge relacionats directament o indirectament amb la història de l'educació a les Balears i, de l'altra, anar més enllà del que hi ha enregistrat en una fotografia per tal de concebre-la com a un *espai de ficció* (ple d'elements referencials) subordinat a un autor (professional o *amateur*), una època i un context.

Amb aquesta finalitat es constituí un equip de feina interdisciplinari integrat per especialistes en ciències socials, art i humanitats, procedents dels àmbits de la història de l'educació i de la història de l'art, la major part dels quals són docents a la Universitat de les Illes Balears (departaments de Pedagogia i Didàctiques Específiques i de Ciències Històriques i Teoria de les Arts), àrees d'història de l'educació i d'història de l'art, i membres de dos grups de recerca (Estudis d'història de l'educació i Patrimoni audiovisual, mass-media i il·lustració).²

A més de col·laborar en la recuperació (localització, estudi i difusió) del patrimoni fotogràfic conservat a les Balears, s'aposta per dur a la pràctica històricoeducativa recursos que poden implicar nous models i perspectives metodològiques i s'afavoreix la seva divulgació en xarxa. Lògicament, no són tasques a curt termini, per la qual cosa el projecte és una primera passa, una base senzilla des de la qual iniciar altres col·laboracions pluridisciplinàries sobre el tema.

D'altra banda, l'ús de la fotografia com a font principal d'una investigació d'història de l'educació no és exempta de polèmica i s'instal·la dins el debat actual sobre la

idoneïtat o no de la imatge com a recurs interpretatiu, com a instrument pertinent per plantejar hipòtesis científicament sòlides.

2. Objectius

El projecte se sustenta en objectius de caire genèric i en altres específics.

En són objectius generals:

1) Aportar una visió diferent o, en tot cas, complementària, a l'estudi d'un determinat moviment pedagògic desenvolupat a Espanya a la primera meitat del segle XX que es coneix amb el nom de <<renovació educativa>>.

2) Localitzar fons en imatge amb presència del món educatiu procedents d'institucions públiques i privades i de professionals i *amateurs* d'arreu de les Balears. (Fig. 1)

Fig. 1. J. David. Claustre de professors de l'Institut Provincial de Balears, Palma. 1881-82. Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca.

3) Treballar la hipòtesis que la fotografia és un instrument que pot enriquir l'estudi històric de l'educació.

4) Analitzar si la fotografia coetània vehicula el procés de canvis que suposà en el seu moment el moviment de renovació educativa.

En són objectius específics:

1) Identificar imatges del tema. Catalogació.

- 2) Identificar els possibles trets visius que impliquin canvis i pervivències. Anàlisi iconològica de les imatges.
- 3) Relacionar els trets amb discursos de contingut que permetin corroborar la hipòtesis de l'estudi de la fotografia com a font interpretativa a l'àmbit de la història de l'educació. Proposta de nous recursos pel coneixement històricoelectiu.

3. Metodologia

A partir dels objectius esmentats el grup ha treballat principalment en tres àmbits:

- 1) Reflexió històricoelectiva. La imatge fotogràfica com a font documental.
- 2) Treball de camp. Sistematització de la informació.
- 3) Pla de difusió de la investigació. Proposta de resultats.

El primer àmbit, el de la reflexió històricoelectiva sobre la imatge fotogràfica com a font documental s'ha desenvolupat mitjançant l'intercanvi d'informació i seminaris de treball.

Bàsicament es tractava de fer confluïr el bagatge i competències especialitzades de les dues àrees principals de coneixement dels membres del grup per tal d'equilibrar les mancances conceptuals respectives derivades del desconeixement de l'àmbit temàtic aliè.

Així, després de l'intercanvi bibliogràfic i documental propi de cada branca es desenvoluparen algunes sessions de treball en grup basades en tècniques de *brainstorming* o pluja d'idees i de *workshops* amb experts. Ambdues evidenciaren la riquesa que comporta l'aposta interdisciplinària.

Una sessió es fonamentà en el debat a partir de dues ponències a càrrec d'experts convidats: la Dra. Maria del Mar del Pozo Andrés, de la Universitat d'Alcalà, que parlà sobre alguns exemples de les seves investigacions amb imatges, i el Dr. Bernardo Riego, de la Universitat de Cantàbria, que tractà les possibilitats documentals de la fotografia. Les tesis que ambdós plantejaren foren la base d'una posada en comú posterior entre equip i ponents que deixà de manifest com el control exquisit d'un àrea (sigui història de l'educació o història de la fotografia) pot anar acompanyat de cert desconeixement vers l'altra àrea.

A tall d'exemple, davant una imatge d'un grup escolar del període d'estudi, l'investigador en temes de patrimoni fotogràfic pot passar per alt la transcendència conceptual del grup fora de l'aula i captar només allò que la imatge ja mostra referencialment; és a dir, perd bona part de la informació en termes educatius, com ara la plasmació icònica d'una metodologia de renovació pedagògica

vinculada a les tesis higienistes que prenen força els anys vint i trenta del segle passat. Paral·lelament, la mateixa imatge pot ser interpretada per l'historiador de l'educació com una escena estàtica que atribueix a les mancances tècniques del moment perquè desconeix que la instantània és un recurs habitual a l'època i no vincula la imatge en qüestió a la manera de procedir retòrica del fotògraf professional quan enregistra grups, més continuador de la tradició del gravat de representació de tipus dels segles XVII i XVIII que preocupat en posar en evidència un tret d'innovació educativa.

Es fa evident que els *workshops* especialitzats enriqueixen les possibilitats interpretatives i són susceptibles de propiciar recursos nous d'apreciació. En contra, l'anàlisi des d'una única disciplina, sigui la que sigui, impedeix la lectura polisèmica de la fotografia.

L'altre exemple de debat, entès ara com pluja d'idees o *brainstorming*, es desenvolupà a partir de la projecció del fons fotogràfic d'una institució educativa local (Fundació Natzaret).³ Un membre de l'equip explicà la situació de l'arxiu i com havia procedit metodològicament. Novament es palesava que la fotografia assolia una dimensió ultrareferencial si conflüen les competències en història de l'educació i en història de la fotografia.

Es pot concloure que l'ús de les imatges per a l'estudi del desenvolupament històric de l'educació no s'ha de limitar a ornamentar la teoria i pot esdevenir un punt de partida d'hipòtesi de treball sempre que la interpretació icònica sigui el resultat del creuament d'informació interdisciplinària.

L'apreciació posiciona l'equip del projecte I+D+I al si de la polèmica sobre la viabilitat de la fotografia com a evidència històrica. Aquesta qüestió s'obrí internacionalment, tal com expliquen del Pozo i Rabazas, en sorgir els primers treballs de recerca històricoeducativa fent servir les imatges com a documents d'aplicació històrica.⁴ El grup anglès liderat per Ian Grosvenor i Katherine Burke ha defensat l'ús de les imatges com a evidència i registre visual d'experiències quotidianes a l'aula,⁵ mentre que el grup d'investigadors belgues liderat per Frank Simon i Marc Depaepe, davant el que consideren un entusiasme excessiu per aquesta nova font, arriben a plantejar que les fotografies escolars com a fonts úniques, sense complementar-les amb altres fonts, no dóna nova informació per a l'anàlisi de la cultura escolar més enllà de la que aporten altres fonts.⁶

La passa següent de l'equip de recerca fou la sistematització de la informació després de la localització i anàlisi dels fons.

La localització implicà el buidat bibliogràfic i hemerogràfic i el contacte directe amb centres educatius i arxius i biblioteques locals amb la finalitat de valorar l'estat dels

fons (graus de classificació i de conservació) i la tipologia de les imatges. Paral·lelament es dissenyà una fitxa de treball (Fig. 2) i una base de dades per sistematitzar la informació.

MODEL DE FITXA DE TREBALL. DESCRIPCIÓ FONTS EN IMATGE DE TIPUS HISTÒRICO-EDUCATIU		
INFORMACIÓ GENERAL		
Nom de l'ardu	Titularitat	Tf
Adreça	Fax	Email
Persona de contacte (nom, càrrec)	Adreça URL: http://	
Tipus d'ordenació del fons (sense classificar, ordenat, inventariat, catalogat)		
Núm. aprox. Imatges històrico-educatiu		
DESCRIPCIÓ DEL FONTS		
Tipologia (Negatiu, positiu modern/d'època), digital, vidre, cromia, etc)		
Datació imatges (genèrica) fons històrico-educatiu		
Autor de les fotografies (desconegut, professional, aficionat)		
Temàtiques escolars (precisar núm. aprox. Imatges de cada temàtica)		
Arquitectura (edificis, construcció, aules, patis i altres infraestructures)		
Retrats d'alumnes i/o professors		
Escenes alumnes dins aules		
Grups d'alumnes (classe, promocions)		
Escenes escolars alumnes en el centre, fora de les aules (pati, gimnàs, menjador, laboratori)		
Escenes educació física /esports		
Excursions, sortides, viatges d'estudis		
Colònies escolars		
Esdeveniments no habituals (inauguració d'edifici, visita d'algú important)		
Esdeveniments religiosos		
Altres		
Temàtiques no escolars		
<u>Escultisme</u>		
Activitats exteriors (excursions, campaments, viatges, etc.)		
Celebracions /festes (litúrgia pròpia)		
Esdeveniments puntuals		
Arquitectura i/o espais interiors		
Imatges de grups		
Celebracions religioses		
Altres		
<u>Espial</u>		
Activitats exteriors (excursions, campaments, viatges..)		
Celebracions /festes (litúrgia pròpia)		
Esdeveniments puntuals		
Arquitectura i/o espais interiors		
Imatges de grups		
Celebracions religioses		
Altres		
<u>Associacionisme cultural</u>		
Activitats exteriors (excursions, campaments, viatges)		
Celebracions /festes		
Esdeveniments puntuals		
Arquitectura i/o espais interiors		
Imatges de grups		
Celebracions religioses		
Actes culturals (conferències, concerts, representacions teatrals, cinema)		
Activitats educatives (cursos, tallers)		
Altres		
Index onomàstic (precisar nom personatges rellevants que es reconeguin a les imatges)		
Index toponímic		

Fig. 2. Model de fitxa. Educació i fotografia.

Com a instrument de treball intern dels membres del grup de recerca es constituí un espai col·laboratiu *on line* basat en *moodle*, inspirat en l'ambient virtual d'aprenentatge propi de la UIB.

La tasca recopilatòria fou desigual. S'establiren dos directoris: (1) centres d'ensenyament i (2) biblioteques/arxius no especialitzats. Dels primers, es seleccionaren els de creació més antiga perquè eren susceptibles de conservar imatges del període d'estudi; dels segons, es triaren únicament els que disposaven de fotografies independentment del seu contingut. El resultat fou també irregular per la intermitència dels contactes amb les institucions i el seu grau d'accessibilitat. A més, al llarg de la recerca es palesava la complexitat de destriar tant imatges del període com de l'anomenada renovació educativa, perquè el que predomina en els centres d'ensenyament són fotografies dels darrers quaranta anys, mentre que als arxius i biblioteques es conserven imatges soltes de grups a aula de datació diversa.

Fou pertinent una inflexió per tal d'engrandir el ventall de la recerca i substituir la localització qualitativa d'imatges per la quantitativa. Això suposava cercar imatges sobre educació al marge del seu període de creació i no fer de la renovació, fins ara tema nuclear, l'eix prioritari. Es mantenia con a qüestió recurrent però no com a finalitat exclusiva.

Aquest canvi de paràmetres no implicà un convulsió metodològica, perquè les passes eren les mateixes bàsicament, inclòs el treball de camp, tan sols reorientar les propostes d'accions específiques. El resultat fou encoratjador, permetia confeccionar una xarxa d'actuacions més nombrosa i diversa, i imbricava, a més, investigació, docència i transferència de resultats.

El perfil docent dels membres de l'equip afavorí els lligams entre el tema de la recerca i la dinàmica de les assignatures de les quals en som responsables. Així, i a tall d'exemple, es donà la possibilitat de treballar aspectes de la relació entre imatges fotogràfiques i història de l'educació als alumnes d'Història de l'Educació de la Llicenciatura en Pedagogia,⁷ i als alumnes de postgrau de la matèria "Patrimoni fotogràfic" del Màster universitari en Patrimoni cultural: investigació i gestió (Fig. 3).⁸ També s'aprofità la convocatòria oficial de la UIB curs 2009-2010 d'alumnes col·laboradors per sol·licitar un estudiant per a tasques de recerca afins.

Fig. 3. Catalogació del fons fotogràfic del col·legi Lluís Vives, Palma. Treball de curs del Màster universitari en Patrimoni cultural: investigació i gestió, UIB. Elaboració: Catalina M. Martorell Fullana, 2008.

D'altra banda s'afavoria la transferència de resultats, tot oferint a les institucions l'opció que els estudiants continuessin la catalogació i sistematització de fons en imatge mitjançant contracte o convenis en pràctiques. D'aquesta manera, el projecte de recerca en aliança amb la docència es podia transformar en gestor de transferència de coneixements a centres locals públics i privats.

Així la situació, el desenvolupament del projecte prenia camins heterogenis que se sumaven a la consecució de resultats i al pla de difusió de la investigació. La passa següent era, en definitiva, la divulgació d'allò fet.

4. Difusió dels resultats

Els resultats de la recerca s'han difós mitjançant publicacions monogràfiques, contribucions a jornades i congressos especialitzats, docència universitària, comissariat científic d'exposicions, col·laboracions amb editorials i elaboració de *web* sobre el tema.

A tall d'exemple cal esmentar:

1. Difusió virtual: Creació del *Web* "Fotografia i patrimoni històrico-educatiu. Illes Balears" (Fig. 4, 5):

<http://www.uib.es/depart/dpde/theducacio/imatge/presen.htm>

Inclou informació específica sobre el projecte de recerca i el perfil dels seus investigadors a més de presentar exposicions virtuals (*Escola de Pràctiques de Palma. 175 anys d'història, L'Escoltisme: cent anys d'un projecte educatiu jove, 1907-2007*), galeria d'imatges (*Institut Politècnic. Antiga Escola de Maestria, Escola Normal Femenina de Balears*), enllaços a altres *links* afins, bibliografia i events o notícies sobre el tema.

Fig. 4. Presentació del portal Fotografia i patrimoni històric-educatiu de les Illes Balears. <http://www.uib.es/depart/dpde/theducacio/imatge/enlaces.htm>

Fig. 5. Galeria d'imatges: Escola Normal Femenina de les Balears. Portal sobre "Fotografia i patrimoni històric-educatiu de les Illes Balears".

2. Publicacions: cal esmentar, a més de presentació de comunicacions a congressos, la col·laboració amb l'editorial Efadòs (Barcelona) pel volum "Palma abans" (2011) i el número monogràfic "Fotografia i Història de l'Educació": *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, 15 (gener-juny 2010), 257 pàg. Inclou textos dels membres de l'equip i d'especialistes en la matèria, com Antonio Rodríguez de las Heras, María del Mar del Pozo Andrés, Teresa Rebazas, Bernardo Riego, Isabel Argerich, Ian Grosvenor, Frank Simon, Marc Depaepe, Jacques F. A. Braster.

3. Exposicions: comissariat científic de *L'Escola de Pràctiques. 175 anys d'història* (amb la col·laboració del Govern de les Illes Balears, Universitat de les Illes Balears. Museu i Arxiu d'Educació de les Illes Balears i CP de Pràctiques de Palma; Palma, maig 2010) (Fig. 6).

Fig. 6. Panell de l'exposició. CP de Pràctiques de Palma, maig 2010

5. Conclusions

És un tema recurrent l'ús de la imatge per a enllestir noves apreciacions en l'estudi del desenvolupament històric de l'educació. És, sense dubte, una qüestió polèmica que ha obert un debat especialitzat en el si de diferents grups

d'investigació i que pot aportar qualitat d'hipòtesi si es nodreix de la interdisciplinarietat.

D'altra banda, l'anàlisi dels fons en institucions d'ensenyament, arxius i biblioteques locals ha fet visible la consideració feble de la fotografia com a bé patrimonial, sovint més per manca de recursos econòmics que professionalitat dels tècnics o responsables, atès que bona part de les imatges d'època s'han conservat sense classificar i s'han emmagatzemat al marge de criteris de control físic del material. A més, la tendència més acusada és la de valorar la reproducció digital moderna sobre la còpia positiva o el negatiu originals. Com a defensors del patrimoni fotogràfic, fa mal comprovar l'èmfasi que hi posen les institucions sobre el vessant purament documental de la imatge, tot deixant de costat l'objecte en si mateix i qualsevol accessori (càmeres, instruments de laboratori, etc.) que ha permès la seva gènesis. És a dir, la sobrevaloració d'allò representat en detriment de l'artefacte i del context que l'acompanya.

La recerca ha evidenciat que no es conserven malauradament moltes imatges del nucli de treball, però si de segments cronològics més amples, que poden ésser útils igualment pel plantejament d'hipòtesis.

El foment de fons en imatge sobre el tema i de les investigacions que s'hi vinculen han de ser passes prioritàries per a afavorir debats especialitzats. El recurs dels portals *web* poden ser una bona plataforma de treball.

6. Bibliografia seleccionada

ARGERIC, I. "Imatges fotogràfiques de temàtica educativa en col·leccions i arxius públics i privats". *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15 (gener-juny 2010), p. 55-72.

BRASTER, S. "How (un-)useful are images for understanding histories of education? About teacher centeredness and new education in Dutch primary schools: 1920-1985". *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15 (gener-juny 2010), p. 123-148.

BURKE, C.; GROSVENOR, I. "The progressive image in the history of education: stories of two schools". *Visual Studies*, vol. 22, núm. 2 (2007), p. 155-168.

BURKE, C.; RIBEIRO DE CASTRO, H. "The School Photograph: Portraiture and the Art of Assembling the Body of the Schoolchild". *History of Education Review*, vol. 36, núm. 2 (2007), p. 213-226.

BURKE, C. "The Body of the School Child in the History of Education". Número monogràfic *History of Education Review*, vol. 37, núm. 2 (2007).

BURKE, Peter. *Visto y no visto. El uso de la imagen como documento histórico*. Barcelona, Ed. Crítica, 2001.

DEPAEPE, M.; HENKENS, B. (ed.). "The challenge of the visual in the history of education". *Paedagogica Historica*, vol. 36, núm. 1 (2000), p. 1-505.

DEPAEPE, M.; SIMON, F. "Sobre el treball amb fonts: consideracions des del taller d'història de l'educació". *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm.15 (gener-juny 2010), p. 99-122.

DEVLIEGER, P.; GROSVENOR, I.; SIMON, F.; VAN HOVE, G.; VANOBBERGEN, B. "Visualising disability in the past". *Paedagogica Historica*, vol. 44, núm. 6 (2008), p. 747-760.

ESCOLANO BENITO, A. "Escenografías escolares: espacios y actores". En: *XII Coloquio Nacional de Historia de la Educación. Etnohistoria de la escuela*. Universidad de Burgos- SEDHE, 2003, p. 365-375.

GASPARINI, F.; VICK, M. "Picturing the history of teacher education: Photographs and methodology". *History of Education Review*, vol. 35, núm. 2 (2006), p. 16-31.

GROSVENOR, I.; LAWN, M.; ROUSMANIERE, K. (eds.). *Silences & images. The social history of the classroom*. New York, Peter Lang, 1999.

GROSVENOR, I. "The school album: images, insights and inequalities". *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm.15 (gener-juny 2010), p. 149-164.

MARGOLIS, E.; FRAM, S. "Caught Napping: Images of Surveillance, Discipline and Punishment on the Body of the Schoolchild". *History of Education Review*, vol. 36, núm. 2 (2007), p. 193-194

MARGOLIS, E. "Class pictures: representations of race, gender and ability in a century of school photography". *Visual Sociology*, vol. 14 (1999), p. 7-38.

MAYER, C.; LOHMANN, I.; GROSVENOR, I. (ed.). *Children and Youth at Risk. Historical and International Perspectives*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2009.

MIETZNER, U.; MYERS, K.; PEIM, N. (ed.). *Visual history. Images of education*. Oxford, Peter Lang, 2005.

NÓVOA, A. "Ways of Saying, Ways of Seeing: Public Images of Teachers (19th-20th century)". *Paedagogica Historica*, vol. 36, núm.1 (2000), p. 21-52

POZO ANDRÉS, M. M. "La imagen de la mujer en la educación contemporánea", en MARIN, T.; POZO, M. M. (ed.). *Las mujeres en la construcción del mundo contemporáneo*. Cuenca, Diputación de Cuenca, 2002, p. 245-303.

POZO ANDRÉS, M.M. "La iconografía educativa en el primer franquismo: entre la realidad y el deseo", en CASTILLO, A.; MONTERO, F. (coord.). *Franquismo y Memoria Popular. Escrituras, Voces y Representaciones*. Madrid, Sietemares, 2003, p. 229-234.

POZO ANDRÉS, M. M. "Imágenes e historia de la educación: construcción, reconstrucción y representación de las prácticas escolares en el aula". *Historia de la Educación*, núm. 25 (2006), p. 291-315.

POZO ANDRÉS, M.M.; RABAZAS, T. "Imatges fotogràfiques i cultura escolar en el franquisme: una exploració de l'arxiu etnogràfic". *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm.15 (gener-juny 2010), p. 165-194.

PROSSER, J. (ed.). *Image-based Research. A Sourcebook for Qualitative Researchers*. London, RoutledgeFalmer, 2004.

PROSSER, J. "Visual methods and the visual culture of schools". *Visual Studies*, vol. 22, núm. 1 (2007), p. 13-30.

RIEGO AMÉZAGA, B. "La imagen de la infancia en la fotografía del siglo XIX". *Revista de literatura infantil y juvenil*, núm. 50 (1999), p. 31-36.

RIEGO AMÉZAGA, B. *La construcción social de la realidad a través de la fotografía y el grabado informativo en la España del siglo XIX*. Santander, Universidad de Cantabria, 2001

RIEGO AMÉZAGA, B. "Mirant la història i aprenent a experimentar amb nous mètodes". *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm.15 (gener-juny 2010), p. 19-39.

RODRÍGUEZ DE LAS HERAS, A. "L'ús pedagògic de la fotografia històrica". *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15 (gener-juny 2010), p. 41-54.

ROUSMANIERE, K. "Questioning the visual in the history of education". *History of Education*, vol. 30, no. 2, (2001), p. 109-116.

VIÑAO, A. "Iconology and Education: Notes on the Iconographic Representation of Education and Related Terms". *Paedagogica Historica*, vol. 36, núm.1 (2000), p. 75-92.

¹ Aquesta comunicació ha estat elaborada en el marc del projecte de recerca Cambios y continuidades en educación a través de la imagen: una mirada distinta sobre el proceso de renovación educativa. El caso de Baleares. HUM2007-61420 amb el finançament del Ministeri Ciència i Innovació, en el marc del Plan Nacional de I+D+I.

² Són investigadors del projecte (HUM2007-61420): Dra. Francesca Comas (investigadora principal), Dr. Ramon Bassa, Dr. Gabriel Janer, Dr. Xavier Motilla, Dra. Maria-Josep Mulet, Dr. Bernat Sureda; són col·laboradors: Sra. Catalina Aguiló, Sr. Miquel March.

³ La institució Natzaret es fundà a Palma el 1924. A la dècada de la dècada de 1980 es convertí en Fundació sota la presidència del bisbe de Mallorca. La seva funció és l'acolliment temporal i l'educació integral de menors procedents d'entorns amb greus mancances familiars i socials.

⁴ POZO ANDRÉS, M. M.; RABAZAS ROMERO, T. "Imágenes fotográficas y cultura escolar en el franquismo: una exploración del archivo etnográfico". *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15 (gener-juny 2010). p. 165-194.

⁵ GROSVENOR, I. "On Visualising Past Classrooms", en GROSVENOR, I.; LAWN, M.; ROUSMANIERE, K. (ed.). *Silences & Images. The Social History of the Classroom*. New York: Peter Lang, 1999, p. 85-100 y BURKE, C. "Hands-on history: towards a critique of the «everyday»". *History of Education*, vol. 30, núm. 2 (2001), p. 191-201.

⁶ La polèmica s'inicià amb la publicació de l'article de CATTEEUW, K.; DAMS, K.; DEPAEPE, M.; SIMON, F. "Filming the Black Box: Primary Schools on Film in Belgium, 1880-1960: a First Assessment of Unused Sources", en MIETZER, U.; MYERS, K.; PEIM, N. (ed.). *Visual History. Images of Education*. Bern: Peter Lang, 2005, p. 203-222. Recentment, Simon i Depaepe han volgut clarificar la seva postura respecte a l'esmentada polèmica a: DEPAEPE, M.; SIMON, F. "Sobre el treball amb fonts: consideracions des del taller sobre la història de l'educació". *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 15 (gener-juny 2010), p. 99-122.

⁷ Els alumnes, per grups, visitaren centres escolars de Mallorca per localitzar fons d'imatges no catalogats. A partir d'aquests, iniciaren una primera tasca de catalogació de les imatges a través d'una fitxa senzilla que elaborà conjuntament tot el grup classe, i que incorporava una reproducció de la imatge en baixa resolució. Acabada la tasca de catalogació, feren un apropament a l'anàlisi de les imatges com a fonts històriques, contextualitzant-les prèviament en l'entorn sociohistòric en què foren fetes. El mètode d'anàlisi se centrà en plantejar a les pròpies imatges tres qüestions: què mostren objectivament?, què representa la imatge en el seu context?, i què és el que la imatge no mostra però que podem deduir entre el que sabem del context i el que es veu?. Els resultats foren molt enriquidors, ens va permetre localitzar imatges i assabentar-nos de quines institucions educatives tenien fons fotogràfics no catalogats i que necessiten prendre mesures per a la seva conservació. D'altra banda, els alumnes s'iniciaren en l'anàlisi històrica d'una font poc utilitzada fins ara, entenant que la fotografia és un testimoni del passat que requereix una anàlisi diferent d'altres fonts per les seves característiques intrínseques.

⁸ A tall d'exemple, a l'assignatura optativa de primer curs "Patrimoni fotogràfic", del Màster universitari en Patrimoni cultural: investigació i gestió, se sistematitzaren els fons fotogràfics del col·legi Lluís Vives, Palma, a càrrec de Catalina M. Martorell Fullana (curs 2007-2008), i els de les biblioteques municipals d'Esporles i de Calvià (Mallorca), a càrrec respectivament de M. Cristina Ortiz Moreno i Rosa M. Rosselló Font, Sònia Ibàñez Alemany i Nuria Jiménez Pozo (curs 2009-2010). Aquests darrers eren fons genèrics amb inclusió d'imatges sobre ensenyament.